

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1980

BRNO 1982

Die keramische Kollektion ist in das 14. Jahrhundert datiert, sehr wahrscheinlich in seine erste Hälfte. Mit Rücksicht zu der Einheitlichkeit und Schadhaftheit des gesamten Komplexes wird vorausgesetzt, dass sein Ursprung mit dem Bau der Umfriedungsmauer synchron und gewiss auch heimischer Provenienz ist. Er datiert also den Bau der Mauer oder den Anbau ihres oberen Teiles. Auf keinen Fall jedoch entspricht die Keramik zeitlich der allgemein vorausgesetzten Gründung der Burg in den 30. - 40. Jahren durch Arnold von Hückeswagen, wenn wir die Möglichkeit einer eventuellen Lokation erst durch seinen Sohn Frank ausser acht lassen und vermutlich nicht einmal die Datierung der Mauer zwischen den 70.-80. Jahren des 13. Jahrhunderts und zwar aufgrund der Datierung des Eintrittes in die Innenburg, durch ein gotisches Spitzbogenportal gebildet.

KERAMICKÝ DEPOT Z POČÁTKU 14. STOLETÍ Z UHERSKÉHO HRADIŠTĚ
- STARÉHO MĚSTA
/ okr. Uherské Hradiště/

Robert Snášil, Slováké muzeum Uherské Hradiště

Šestidenní záchranný výzkum Slováké muzea, který proběhl v době od 6. do 14. 5. 1980 v Uh. Hradišti-Starém Městě v poloze "Na kostelíku" v zahradách domových parcel mezi Klukovou a Svatovítskou ulicí, navázal organicky na rozsáhlý předstihový výzkum realizovaný v roce 1976. Letošní výzkum byl opět vyvolán plánovanou výstavbou bytových jednotek, tentokrát bloku D. Pro jeho výstavbu byla vymezena obdélníková plocha o výměru 1.472 m², orientovaná delší osou shodně s předchozími plochami sever-jih. Pro archeologické účely byla označena písmenem C. Na ní byla mechanizovaně skryta orníční a kulturní vrstva až po úroveň žlutého siltu, nacházejícího se na niveletě 177,6[±] 0,1 m. Nezačištěná plocha byla podrobně prosondována raženou jednometrovou pedologickou tyčí, zvláště v místech tmavých skvrn. Orientační časové zařazení jednotlivých zachycených objektů bylo zjištěno prostřednictvím archeologického materiálu, získaného drobnými vkopy do jejich výplně. Na ploše naprosto převládaly středohradištní sídlištní objekty se šedivě zbarvenou hlinitou výplní. Všechny byly ponechány pro další zpracování týmu pracovníků archeologického oddělení Moravského muzea. Ze středověkých objektů s tmavší a humóznější výplní byly zjištěny čtyři /obj. č. 62-65/. Číslování navázalo na číselné značení středověkých objektů z výzkumu v roce 1976, z nichž bylo získáno 15.839 zlomků a celých předmětů, evidovaných pod přír. čísly 1-3/80.

Objekty č. 63 až 65 předběžně datované k přelomu 14. a 15. století představují zbytky patrně parcelních hranic prezentovaných archeologicky žlaby. Původní dřevěná oplocení či palisády oddělovaly od sebe zahrady nebo humna jednotlivých usedlostí. Parcelní žlab /obj. č. 63 a 64/ je orientován západ-východ a je v něm ponechána mezera široká 4 m. Zde je možné předpokládat na základě dalších indicií průjezdní bránu s vyšším okolním oplocením. Druhý parcelní žlab /obj. č. 65/ směřoval téměř kolmo ve směru sever-jih na žlab příčný. Mezi oběma byla ponechána mezera široká 1 m. Zde byla asi umístěna průchozí branka.

Nejstarším středověkým objektem, zachyceným na ploše C, byl obj. č. 62, představovaný válcovitou jamou v horní části poněkud nálevkovitě otevřenou, o průměru 105 cm, vyplněnou až do hloubky 135 cm /niveleta 176,25 ± 0,1 m/ keramickými nádobami. Jak bylo při postupné preparaci a následně ražené sondáži rozpoznáno, keramika byla uložena v horní části šachtice starší zaniklé studny s vnitřní dřevěnou výstuží, bedněním. Keramický depot, kterým byla doslova vyplněna celá uvedená horní část studniční šachty, obsahoval celé, tlakem často popraskané hlíněné nádoby, skládané ve vrstvách vzájemně do sebe. Poslední vrstva se nacházela již pod dnešní hladinou podzemní vody a spočívala na horní bázi šedého jemného a tuhého bahnitého kalu, kterým byla vyplněna spodní část studny. Z časových a technických důvodů nemohla být studna cele vypreparována.

Vrstvy navzájem do sebe vsunovaných nádob byly původně prokládány měkkými vystýlkami z organického materiálu, patrně slámy. Tam, kde pronikla vzácně z horního zásypu mezi keramiku proplavením hlínou, vyskytly se konzervované vrstvičky a shluky ztrouchnivělé a rozpadlé organické hmoty. Po sesednutí proložek způsobeným jejich strávením, docházelo v průběhu doby i k menším posunům a sesedání keramických vrstev depotu. Nádobky byly potom při výzkumu nalézány v různých polohách, vždy však v sadách vzájemně do sebe vkládaných. Podle vzhladu keramických výrobků je naprosto zřejmé, že hrncina nebyla dosud vůbec použita. Mnohé z nádob se dostaly do depotu přímo z hrnčířské pece. Svědectvím je jednak jejich charakteristický ocelově šedý matně lesklý povrch, zejména vnitřní, charakteristický pro nádoby vyšlé z pecí, v nichž se páliło bez přístupu vzduchu, redukčně, jednak pruhy jemného povlaku dosud nedotčených sazovitých usazenin uvnitř nádob, které prošly pálkou tak, že stály ústím dolů a dnem vzhůru. Po setření povlaků se objevovala pod nimi světlejší místa, známá i z jiných keramických nálezů a v literatuře vysvětlovaná např. jako stopy po dlouhodobém uložení tekutin nebo tekutých viktualií. Staroměstský nález objasňuje tak přesvědčivě jednu z příčin jejich vzniku. V depotu byla keramika uložena většinou tak, že

některé ze zastoupených tvarů tvořily více méně skupiny, jako např. poklice, džbány a pohárovité džbány. Počet keramických jedinců nebyl dosud ve všech tvarových skupinách zjištěn /časové omezení výzkumu nedovolovalo třídít a jednotlivě ukládat tlakem popraskanou keramiku přímo na místě/, ale je vcelku odhadován na 300 až 350 kusů. Např. jen poklic bylo zastoupeno na 98 kusů. Keramický depot, který je ve středověku našeho státního území dosud zcela ojedinělým nálezem a analogie jsou shledávány zatím jen v Polsku /zde rovněž ve studních, ale v menším zastoupení jedinců/, sestával tedy jednak z vyrobené již zásoby, připravené pro tržní distribuci, jednak z keramiky zcela čerstvě vypálené v hrnčířské peci je - diné dílny.

Materiálem, způsobem jeho zpracování a vypálením se řadí keramika z depotu do skupiny tzv. měkké hrnčiny. Materiál, použitý k výrobě nádob, je až na jednu výjimku naprosto jednotný; keramické těsto sestává z jílovité složky, ostřené středně zrnitým pískem. Rovněž i tato uniformita použitého materiálu dokládá výrobu hrnčiny v jednom dlenském okruhu. Z předběžného hodnocení zároveň vyplývá, že i technologie výroby byla shodná. Pokud lze soudit zatím jen z makroskopického ohledání, byly duté tvary hotoveny nálepem ze šikmo roztráhaných válků. Dna byla hotovena rovněž nálepem a to jako samostatné části, které byly spojovány se spodkem výduť dodatečně. Zda byly tímto způsobem hotoveny i okraje, není do - sud jisté. Povrch nádob byl po dokončení jejich hrubého tvárnění přetažen jemněji ostřeným materiálem a posléze byl celý tvar obtáčen na ručním kruhu. Ve všech případech bylo použito jemné podsýpky, sto - py po odřezávání den od disku kruhu nebyly vůbec zjištěny. Výzdoba byla prováděna výhradně při rotaci nádoby. Keramika byla pálena redukčně, jedná se tedy o zakuřovanou hrnčinu. Celý povrch je stejnoměrně zbarven do šedého, nepřilíš tmavého odstínu. Lomy jsou poněkud světlejší, vždy však stejnoměrně vypálené, bez barevné vrstevnatosti. V několika málo případech se na povrchu vyskytují světlejší béžové, okrové až červenavé skvrny, které vznikly náhodným ožehem přímým plamenem, nejspíše při otevírání pracovních otvorů pece po ukončení pály, kdy zbytky paliva opět vzplanuly za přístupu vzduchu plamenem. V několika málo případech jsou tvary zcela mírně deformované. Zatím však nelze rozlišit, zda k deformaci došlo již při jejich vytváření resp. sušení, nebo až v průběhu pály. Vzhledem ke stejnoměrnému vypálení se jeví prvá možnost reálnější.

Ze širšího hlediska lze keramiku depotu rozčlenit do dvou základních skupin: na duté a ploché tvary. K dutým patří hrnce, džbány, pohárovité džbány a horní část destilačního aparátu, k plochým poklice, mísy, mísovitě naběračky, nálevka, kahan a poklička s provrtem-zvoneček /?/.

Z funkčního užitkového hlediska lze rozdělit keramiku rovněž do dvou základních skupin: 1. kuchyň - ská a stolní, 2. technická. Do skupiny 1 náleží hrnce převážně vejčitého a situlovitého tvaru: bezuché hrnce, hrnce s uchem, hrnce s úchytkou, hrnce s uchem a úchytkou. Dále zvonovité poklice se širokým kruhovým plochým knoflíkovitým držadlem bez krčku a zvonovité poklice s menšími knoflíkovitými držadly na krčku /držadlo jednou plasticky zdobeno/. Ze džbánů se vyskytují štíhlejší vejčité, dále nízké kulo - vité a konečně štíhlé pohárovité tvary. Náleží sem kónické hluboké mísy s otevřenou hubičkou a kónické miskovité naběračky s nahoru z okraje vytaženým prohnutým a ploše oválným vně prohnutým držadlem, ukončeným někdy v podobě vlašťovčího ocasu. Do skupiny II patří trychtýřovitá, uvnitř vlnicí zdobená ná - levka, miskovitý kahan s rovnými nízkými stěnami s výlevkou, zvonek v podobě provratané zvonovité poklice a horní část destilačního aparátu, v jehož hmotě je jako v jediném případě příměs lupínků drceného šro - ru. Tato část destilačního aparátu má kuželovitý tvar nahoře ukončený knoflíkovitým držadlem, dole opa - třený obvodovým sběrným žlábkem, vzniklým přehnutím okraje dovnitř, který je přerušen dutou trubkovi - tou výlevkou, určenou pro odvod destilátu z vnitřního obvodového sběrného žlábků.

Bezuché hrnce mají nejčastěji svisle vytažené okraje, zdobené, podobně jako jejich výduť, hustě kladenou jemnou šroubovicí. Dále jsou hojně vně vyhnuté zesílené válcovité nebo nálevkovitě seříznuté okraje, zesílené a podseknuté okraje a konečně okraje přehnuté. Méně se vyskytují okraje vně šikmo vyhnuté. Pro hrnce s uchy, kterých není příliš, je příznačný plochý, vně vodorovně vyložený okraj. Výdu - ti hrnců bývají nejčastěji zdobeny šroubovicí, obvodovými rýhami a brázdami, radélkem v podobě drobných čtverečků a kombinací radélka se šroubovicí. Okraje uchatých hrnců jsou někdy na horní ploše zdo - beny rytou otevřenou vlnicí, vertikální ucha oválného profilu u horního kořene zasekávanými křížky a na povrchu v podélné ose šikmými vsky. Okraje poklic jsou trychtýřovitě seříznuté a dovnitř zesílené. Poklice zdobeny nejsou. Štíhlejší džbány mají vysoký svislý válcovitý okraj od hrdla oddělený nízkou obvo - dovou lištou. Nízké baňaté a štíhlé pohárovité džbány mají vysoký nálevkovitý okraj. Ten je u pohárovi - tých oddělen od hrdla, resp. výduti, opět lištou. Všechny tři typy jsou zdobeny v kombinaci radélko-šrou - bovice /nebo obvodové brázdy/, přičemž radélko převládá na ploše okraje, šroubovice na ploše výduti. Okraje kónických mís jsou ploché, vně více nežli dovnitř vodorovně vytažené, na koncích zaoblené. Mísy jsou na vnější straně zdobeny radélkem, pouze v jednom případě širokou, plochou, stupňovitou, málo za - řezanou šroubovicí. Miskovité naběračky mají zaoblený, poněkud dovnitř zatažený okraj. Vnější strana bývá těsně pod okrajem zdobena dvěma obvodovými rýhami, držadlo na vnitřní straně rýhou, vedenou stře - dem podélné osy. Kromě uvedených již nálevky je z ostatních tvarů zdobena zmíněná horní část destilační aparatury: nad okrajem z vnější strany jsou opět dvě obvodové rýhy.

Je třeba zmínit se ještě o zlomku okraje tuhové, na povrchu engobované zásobnice, který je na vněj - ší straně zdoben kolkováním v podobě podkovovitého oblouku a dvěma tzv. malinami. Zlomek sloužil jako zátěž jedné z vystýlek keramických vrstev.

Depot byl uložen, jak vyplývá ze samé jeho podstaty, v době potenciálního nebezpečí. Z celkové si - tuace, zjištěné dosavadními výzkumy středověkého osídlení jak ve Starém Městě, tak i v Uherském Hradi - ští, je zřejmé, že na obou lokalitách se projevuje na počátku 14. století výrazný zánikový horizont, spo - jený se zhoubným požárem. Z vrstev tohoto horizontu byl kromě jiného získán ve městě i bývalé trhové vsi

keramický materiál, srovnatelný s nálezy typů uložených v depotu. Jestliže můžeme požárovou vrstvu zjištěnou v Uherském Hradišti již na šesti místech v západní a střední části historického jádra spojit s obléháním města Matoušem Čákem Trenčanským roku 1315, potom je zřejmé, že i staroměstský zánikový horizont, jehož je depot nedílnou součástí, lze synchronizovat s touto událostí.

Staré Město, náležející v té době dosud velehradskému klášteři, stávalo se, po ztrátě trhových práv po roce 1258 ve prospěch Uherského Hradiště, postupně předměstím tohoto nového města. Specializovaná řemeslná výroba ve vesnici zcela nezankla, i když tu začíná převládat výroba zemědělská. Řemeslné výrobky byly nepochybně směňovány na trzích ve městě. Lze tedy předpokládat, že pro tento trh vyráběla i cna specializovaná a navíc nejspíše již plně profesionalizovaná hrnčířská dílna, jejíž výrobci ukryli nejspíše roku 1315 část zásob její produkce.

Keramisches Depot aus dem Beginn des 14. Jahrhunderts aus Uherské Hradiště-Staré Město /Bez. Uherské Hradiště/. Bei der Rettungsgrabung in Staré Město in der Flur "Na kostelíku" hat man ausser Grundmauerriinnen der Parzellengrenzen von Niederlassungen aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts auch das erste mittelalterliche Keramikdepot auf tschechoslowakischem Staatsgebiet entdeckt. Es war im oberen Teil des Schachtes eines älteren bereits gewüsten Brunnens deponiert /Analogien aus Polen/. Es enthielt an 300 bis 350 Stück Reduktionsgebrannter weicher Töpferware, in der einerseits Küchen- und Tischkeramik, andererseits technische Keramik vertreten ist. Das Depot enthielt henkellose Töpfe, Töpfe mit Henkel, Töpfe mit Handhabe, Töpfe mit Henkel und Handhabe, glockenförmige Topfdeckel, drei Krugtypen, konische Schüsseln, schüsselförmige Schöpfkellen, einen Fülltrichter, eine schüsselförmige Lampe, eine Glockenklengel in Form eines durchbohrten Topfdeckels und den oberen Teil einer Destillationsapparatur. Das Depot, das Produkt einer professionellen Töpfereiwerkstätte, die für den Stadtmarkt produzierte, wurde am ehesten im Jahre 1315 bei der Belagerung von Uherské Hradiště /Staré Město war Vorstadt/ von Matouš Čák Trenčanský aufbewahrt.

NÁLEZ STŘEDOVĚKÉ KERAMIKY Z MILOVIC

/okr. Břeclav/

Martin Geisler, AŮ ČSAV Brno

/Obr. 17, 18/

V srpnu 1980, při hloubení jámy pro septik na dvoře domu č.p. 42, narazil majitel domu pan Slavík v hloubce cca 3 m na podzemní loch, vyhloubený ve spraši, o zjiitelné délce několika metrů. Nalezl v něm soubor středověké keramiky a předal ho pracovníkům AŮ ČSAV v Brně. V kolekci byly nejpočetněji zastoupeny bezúché hrnce a hrnky, z nichž bylo možno rekonstruovat kónický hrnec s ovalným okrajem, zdobený třemi vodorovnými rýhami a vejčitý hrnec s prostým, ven vyhnutým okrajem, odsazeným na vnější straně lištou. Mezi okrajovými fragmenty naprosto převažují okraje ven vyhnuté, ovalné /10/, jednostranně /3/ či oboustranně /3/ protažené ve výčnělky, hráněné /3/, jedenkrát se vyskytl okraj svisle vytažený, na vnější straně profilovaný dvěma výraznými žlábkami a svisle vytočený, ovalný. Hrncovitým nádobám patřily i nalezené spodní části nádob, vytáčené na kruhu. Jedinou výjimku tvořilo dno se stopami podsýpky a s reliéfní značkou v podobě kříže v kruhu. Hrnce s uchem jsou doloženy pouze dvěma nálezy. Okrajovým fragmentem hrnce s okrajem ven vyhnutým a ovalným, z něhož vychází svisle prožlabené páskové ucho, nasazené na horní části výdutí a spodní části hrnce s odlomeným ovalným uchem. Džbány byly v souboru zastoupeny tvarem s vysokým nálevkovitým hrdlem, otevřenou výlevkou a uchem, vycházejícím z hrdla a nasazeným na horní části výdutě, a džbánem, jehož okraj je na vnitřní straně odsazený, svisle vytažený a na vnější straně profilovaný dvěma žlábkami. Jeho ucho vychází z okraje a je rovněž nasazené na horní část výdutě. Patrně džbánům náležely i dvě nalezená odlomená ucha. Dva zlomky pocházejí z poklic. Jde o fragment pláště s terčovitou úchytkou a fragment pláště kónického tvaru. Soubor kuchyňské keramiky doplňuje zajímavý nález spodní části poháru válcovitého tvaru zdobené po celém povrchu vřáčenou výzdobou. Pohár byl tvrdě vypálený, leskle šedý.

Kuchyňská keramika byla vyrobena z materiálu s příměsí písku, případně slídy, byla dobře až tvrdě vypálená do šedých a černých odstínů. Pouze jedenkrát se vyskytla s podní část nádoby, vypálená do barvy cihlově červené s hnědou polevou na vnitřní straně. Výzdoba byla jednoduchá, tvořily ji vodorovné rýhy či žlábků, pouze jednou se vyskytl na podhrdlí hrnce pás radélkové výzdoby a v okraji dalšího pět prstových důlků. Ucha džbánů byla zdobena svislými rýhami, trojúhelníkovými a protáhlými šikmými vřpy. Ke keramice technické se řadí dva nalezené kahany, oba mušlovitého tvaru s otevřenou výlevkou. Materiál, z něhož byly vyrobeny, byl hrubý, s příměsí kaménků a slídy.

Celkový charakter nálezů - převaha ven vyhnutých a ovalných okrajů, jednoduchost výzdoby, vypálení do černých a šedých odstínů jakož i praktická absence glazované keramiky umožňuje datovat soubor nalezené keramiky do 15. st.

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1980

- Vydává: Archeologický ústav ČSAV v Brně, sady Osvobození 17/19
Odpovědný redaktor: akademik Josef Poulík
Redaktoři: Dr. A. Medunová, Dr. J. Meduna, Dr. J. Říhový
Překlady: Dr. R. Tichý, E. Tichá
Kresby: A. Malinková
Na titulním listě: stříbrná mince z mladohradištního hrobu v Mušově
Tisk: Moravské tiskařské závody, n.p. Olomouc, závod Gottwaldov, provoz 34 - Kyjov
Evidenční číslo: ÚVTEI - 73332
Vydáno jako rukopis: 450 kusů - neprodejně